

VINKO ŽGANEC I GRADIŠĆANSKI HRVATI

NIVES RITIG-BELJAK
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Tridesetih godina ovog stoljeća, kad je nacionalno kulturni preporod Gradišćanskih Hrvata bio na vrhuncu, započeo je Žganecov istraživački rad njihove folklorne glazbe. U suradnji s Martinom Meršićem mladim, autorom rukopisne zbirke napjeva Gradišćanskih Hrvata, Žganec je proučavao, sam skupljao i u dogovarinjam s M. Meršićem redigirao gradivo za zbirku *JACKAR - Hrvatske narodne jačke iz Gradišća*, Čakovec 1964. Autorica izlaže karakteristične momente te suradnje. Navedenu zbirku smatra prvim rezultatom sustavnog istraživanja tradicijskog folkloru Gradišćanskih Hrvata.

Davno, šezdesetih godina, putovala sam kao apsolventica Gradišćem (Burgenland). U Željeznom (Eisenstadt) posjetila sam Martina Meršića - mladeg, kanonika, poznatog i priznatog kulturnog radnika Gradišća. Tada već nije bio "mladi" u skladu sa svojim pridjevkom, pa je vrlo iskusno odgovorio na sva moja pitanja o Gradišću i Gradišćanskim Hrvatima. Pred kraj susreta zapitao me poznajem li Vinka Žganca. To je bilo jedino pitanje koje je on uputio m e n i. Nažalost, u to vrijeme nisam ga poznavala i Meršić mi je uručio oveći fascikl da ga tamo u Zagrebu predam gospodinu Žgancu. Bile su to usmene pjesme, no tada još nisam spoznala što i kako to Meršić zapisuje i zatim šalje Žgancu.

Dvadesetak dana iza tog posjeta Meršiću, susrela sam se u Gajevoj 2B u Zagrebu s Vinkom Žgancem. Ako se ne varam, Žganec je već tada bio u mirovini, no kao što sam primijetila, njegov je stan u središtu grada funkcionirao kao kancelarija, istraživačka soba i arhiv.

Žganec me podosta ispitivao o Gradišćancima i na kraju susreta poklonio mi pretisak iz časopisa "Kaj" 1968, broj 2-5. Bila su to sjećanja njegove majke o nekadašnjim svadbama u Međimurju. O Meršiću nije bilo govora. Zapravo sam tek

sada, pišući ovaj referat pomislila o tome kako je ta njihova uzajamna veza uz malo riječi tako dugo i skladno trajala.

Žganec je bio stariji četiri godine od Meršića, no bili su suvremenici u pravom smislu te riječi. Obojica su rođena i odrasla na selu. I Žganec i Meršić su zatim kao bistri dječaci pošli u grad na školovanje i završili teologiju. Gajili su sklonost i ljubav prema glazbi, posebno onoj folklornoj. Već je pri prvom susretu bilo jasno da i jedan i drugi umiju gledati na selo s distancu. Bio je to pogled gradskog čovjeka, intelektualca, no kako su jednoč i sami živjeli na selu, bio je to pogled pun razumijevanja.

Bili su gotovo zemljaci. Rođeni u tadašnjoj Mađarskoj, pohađali su mađarske škole i poznavali mađarsku kulturu, uz onu hrvatskog ozračja u kome su se kretali. Obojica su bili "bikulturci", kako bismo to danas rekli.

Martin Meršić odrastao je u sjeni velikog gradišćanskog pjesnika Mate Meršića-Miloradića, čiji je moto *vjera, dom i rod* odzvanjao među naprednim Gradišćanskim Hrvatima. Kao mladáhni đak, Meršić je bio žestok Mađar, da bi kasnije istom žestinom, ali dugotrajnije branio svoje hrvatstvo.

I Meršić i Žganec brinuli su o svom rodu. Meršić se bavio politikom na regionalnom planu, a Žgančeva uloga u vrijeme formiranja Međimurja nakon 1918.g. dobro je poznata. Manje je poznata i istražena Žgančeva aktivnost iza drugog svjetskog rata, kad se kod Titove vlade zalagao da državna granica ne zaobide hrvatska sela preko Mure. Zašto i kako ti njegovi prijedlozi nisu poznati, razotkrit će povjesničari, no svakako ovi pokušaji u vrijeme kad se ljudi njegova kova nisu suviše izlagali, možemo pripisati njegovu domoljublju.¹

Žganec se izvrsno snalazio u bikulturnim sredinama pa mu ne pada teško premještaj u Sombor. Tamo je upoznao narodnu pjesmu Rusina i o svom trošku 1946. objavio zbirku harmonizacija njihovih usmenih pjesama. U to vrijeme sprijateljio se s Lajosom Kisseom, muzikologom i akademikom, s kojim će kasnije obići sela Hrvata u Mađarskoj. Mađarska granica je 1921. odvojila neka hrvatska sela koja su ostala u Mađarskoj, pdvpjena od većine u Austriji, no Žganec je dobro upućen, te posjećuje i ta sela zajedno s dr. L. Kisseom da bi stvorio cjelovitu sliku o Gradišćanskim Hrvatima.²

No vratimo se kronologiji veze Meršić-Žganec. Kanonik Meršić bio je dio intelektualnog kruga Gradišća zajedno sa Ignacom Horvatom, Petrom Dobrovićem i slikarom Rudolfom Klaudusom koji su uz još nekolicinu bili nastavljači preporoditeljske misije Mate Meršića-Miloradića. Taj je krug već znao Žganca koji je isprava tražio pjesme Gradišćanskih Hrvata da bi ih oblikovao za muški zbor.³

Poznato je da je Martin Meršić 1932. i zatim 1934. putujući Gradišćem sakupljao narodne pjesme i zapisivao melodije. Razvio je, vjerojatno po Žgančevim uputama, čitavu mrežu suradnika, uglavnom učitelja i župnika koje u svojim

¹ Zahvaljujem dr. Jerku Beziću što nas je podsjetio na ovaj detalj iz Žgančeva života.

² 1958. Vinko Žganec objavljuje publikaciju *Gradišćanske jačke za muški zbor*, Zagreb.

³ Kasnije će terenske zapise oblikovati u knjigu *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže u Mađarskoj, Čakovce*, 1974. U predgovoru autor opisuje svoj put s Lajosom Kisseom k Hrvatima "gradišćancima" na mađarskoj strani.

člancima naziva *rodoljubima*. Pred početak drugog svjetskog rata ovaj obilan rukopis zapisa leži već na Žgančevu stolu u Zagrebu. Žganec se pak svojom poznatom agilnošću baca na sređivanje tekstova i napjeva. Izbio je rat i Žganec nije mogao otputovati u Gradišće. Upoznao je u Zagrebu Agnezu Kuzmić iz gradišćanskog mjesta Mjenova i od nje zabilježio 33 pjesme. Premda istraživač voli sam iznaći svog kazivača, odabrali ga između nekoliko jednako dobrih, i ovaj susret s A. Kuzmić bilo je dragocjeno Žgančevo iskustvo pa će kasnije njene napjeve često spominjati u dopisivanju s Meršićem. Svi su ovi zapisi oblikovani u kasnijem *Jačkaru* o kojem će još biti govora. Reći ću nešto više o pripreмноj fazi zbirke. U arhivu Zavoda za istraživanje folklor (prije Instituta za narodnu umjetnost) čiji je utemeljitelj Vinko Žganec pohranjena je Žgančeva korespondencija s Meršićem. Kako su jačke Gradišćanskih Hrvata tek 1964. našle svog izdavača, to je i nehotice ispalo da to bude pomno priređeno izdanje. Žganec je imao dovoljno vremena da s Meršićem pismeno raspravlja o svim nejasnoćama u tekstu. Žgančevi upiti Meršiću u svezi s rukopisom dadu se svrstati u slijedeće grupe:

- Žgančeva sumnja bilo u tekst, bilo u napjev, često u ritmizaciju.
- Žgančevi upiti u svezi s razjašnjenjem leksika.
- Žgančeve molbe da mu Meršić objasni kontekst pjesme u okviru običaja, ili mjesne tradicije.

Tek nakon što bi mu Meršić otpisao i Žganec se s tom nadopunom složio, udario bi na pismo svoj poznati advokatski žig: riješeno. Bila je to putovnica pjesmi za ulaz u *Jačkar*.

Premda to i nije bitno, spomenut ću da nam danas nekako neobično djeluje izmjenjivanje vrlo kratkih pisama između Žganca i Meršića, njegov potpis dr. Ž., pa zatim i ispisi napjeva na starim kancelarijskim papirima. To je imidž znanstvenika kakav se danas u vrijeme kompjuterskog i telefaks dopisivanja rijetko susreće. Žganec je međutim samo prividno rješavao pjesme poput kancelarijskih akata. Sjedio je on pomno nad svakim umotvorom i iscijedio sva saznanja iz Meršića, pače ponekad i nekoliko puta inzistirao na pojašnjenju.

Tako piše:

"Ne razumijem drugu strofu:

*Pred miloga hižom po kitica duši,
kad se mili šurla, sveselo mi gluši.*

Molim da mi rastumačite smisao. Inače mi se čini, da je to jako zgodan tekst, samo šteta što ga nema više."

Meršić mu odgovara:

"Mi ne kažemo "miriš" nego "duha", ne kažemo mirisati nego "dušati", dakle "po kitica dušati" znači: mirisati po cvijeću ili od cvijeća. Na prozoru su obično kitice, t. j. cveće zato pred stanom ili hižom po kitica duši. Tekst je sigurno narodni; zapravo sliši ova jačka med pirovnc, koje se pjevaju na piru pri obedu, kad se posnašnica sa stačilom u pjesmicama pregovaraju. Zato te kitice mnogokrat nimaju logične veze među sobom." (Rkp. 219 a, tekst br. 16.)

Nakon što je Žganec uz ovaj tekst nadopisao kako Vukovićev Jačkar broji upravo preko 300 kitica pirovnih jački, tekst je dobio svoju ocjenu: *riješeno*.

Martin Meršić kao što se vidi pokušava pisati književnim hrvatskim, no najčešće mu ne uspijeva biti u tome konsekventan.

Još jedan primjer njihove suradnje:

Ispod pjesme *Jednog sina mati je hranila*, piše Žganec Meršiću: "Da li je vaša ritimizacija točnija od moje?"

Meršić odgovara: "Vaša ritimizacija je točnija od moje. Vidim da vam je ovu pjesmu Agneza Kuzmić isto tako pjevala kako sam je ja ovdje čuo." (Rkp. 219 a, tekst br. 46, napjev 43.)

Nije Meršić samo ispitivao "svaki sumnjivi slučaj", već su njih dvojica, onako usput, ispravljali i zapise Frana Kurčeca ("ne dčer, dčerka već kčer, kčcrka"). Često Meršić piše o okolnostima koje danas čine zanimljiv kulturnopovijesni podatak o vezama Gradišća i povijesne domovine ili pak razjašnjava običaj uz koji se pjesma pjevala. Samo dio tih primjedbi ušao je u bilješke *Jačkara*, kao npr. na str. 140, uz br. teksta 174:

"Ovako sam čul u V. Borištofu jačit dicit obličenu kot Tri kralji, idući od stana do stana... Obličeni su kot egzotični kralji starog vijeka; svaki ima na glavi zlatnu korunu (iz papira!). Jedan drži u ruki iz drva napravljenu zvijezdu, koje držalo da se da skupa stegnuti. Kad pjevaju treću kiticu u koj se spomina zvijezda, rastegne se držalo prema domaćim, da vidu na koncu držala pričvršćenu zvizdu." Napokon, sve su pjesme izredgirane, a Žganec je 1959. otputovao u Gradišće kako bi još jednom provjerio rukopis. Tu mu je druženje s Meršićem, s članovima s članovima Hrvatskog kulturnog društva i domaćim melografima "donijelo veliko i nezaboravno zadovoljstvo". (*Jačkar*, urednikov predgovor, str. VII.) I tako 1964. izlazi *Jačkar, hrvatske narodne jačke iz Gradišća*, prva Žgančeva knjiga kao umirovljenika. Izlazi u Čakovcu i to je prva knjiga pododbora Matice hrvatske. Valja napomenuti da je Žganec bezuspješno nudio rukopis zagrebačkim izdavačima. Zanimljivo je da su se Međimurci prihvatili tiskanja ovog izdanja, i to ne samo iz razloga što je Žganec ugledan znanstvenik, domaći sin. Oni objavljuju gradišćanske teme u nekoliko navrata. Iz osobnog iskustva nadodala bih da Gradišćanski Hrvati Međimurje drže svojom produžnom domovinom. Tu počinje geografski kontakt s etničkom domovinom, a to je ujedno regija koja je u okviru zapadne Mađarske dijelila istu sudbinu kao i današnje Gradišće.

Gotovo valja prihvatiti da je ovo izdanje dvaju autora Meršića i Žganca nastavak sastavnog istraživanja napjeva usmene poezije Gradišćanskih Hrvata kakvo je započeo Kuhač (izvanredna Kurččeva zbirka jački ne donosi napjeve). Žgančev izuzetan senzibilitet za kajkavske lirske pjesme, a gradišćanske su im neobično srodne, učinio je od spomenute zbirke svojevrsnu antologiju. Posrećilo mu se da nakon toliko sakupljača naiđe na najcjelovitiji zapis poznate pjesme *Ako ti je Marko žal* (br. 147). Ipak je to antologijski izbor, u rukopisu je ostalo 350 pjesama. Vinko Žganec, iskusan redaktor napominje da sve pjesme nije uvrstio u zbirku "jer su recepcije pjesama iz drugih folklornih područja". Vinko Žganec je izrekao svoj stav, preostale pjesme nije odbacio već pohranio u arhiv i

